

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Recenzovali: doc. PaedDr. Eva Šotolová, PhD a Dr. Christiane Fennesz-Juhasz
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram
Obraz na titulní straně: Rudolf Dzurko: Romský slovník (výřez obrazu).
Obal: skleněná drť, převzaté z: Rudolf Dzurko, Arbor Vitae, 2002
Na zadní straně: Z korespondence M. Hübschmannové V. Haluškoví.

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

— Amen džanas pal soste te vakerel

— My si máme o čem povídat

Rozhovor se spisovatelkou Agnesou Horváthovou natočili 8. ledna 2006 Peter a Margita Wagnerovi v rodinném kruhu na přechodném bydlišti na pražském Spořilově. Nahrávku přepsal Michal Miko, rozhovor přeložil Peter Wagner.

? Sar pes prindžardan la Milenaha?

Amen duj džena pes arakhľam, me na džanav, či ko Rusenko¹. He, ko Rusenko, ko Ladus. Ko Ladus andro kher odoj pes arakhľam.

? Naj phen mange akánik, mír kezďindal, taj ko phendas te skiris e romane paramiča vaj e básně, či žanař sar te phenav románes, e d'ija kecave, taj ko andas tuke pi goudi te skiris?

Kada mange sas mek pre godi paš o komunisti. Sdžahas pes, vakerahas e Margita, me the e Hulka a e Helena. Kala savore bešahas the vakerahas the vakerahas, so pes ačhiľa. A me phenav: Pisinaha a thovaha kniřka. No a sar aviľa kodi demokracija, ta pale ke koda aviľam. A oj phendas, e Margita: Čhaje, pisinaha, sem furt phenahas hoj pisinaha, thovaha kniřka. Joj perři chudňa a paľis me chudňom te pisinel, perři kole basnički, kajse verše, o lava no a paľis chudňom te pisinel kodi kniřka.

? Jak jste se poznaly s Milenou?

My jsme se poznaly, možná u Rusenka. Jo, u Rusenka, u Ládi v bytě jsme se seznámily.

? A proč jsi začala psát romské povídky či básně, kdo tě k tomu vedl, kdo tě přivedl na tu myřlenku?

To bylo ve mně už za komunistů. Scházely jsme se a povídaly spolu, Margita, já, Hulka a Helena. Vřechny jsme seděly spolu a povídaly jsme si, co se děje. Řekla jsem si: Napířeme to a sestavíme kniřku. Kdyř pak přiřla revoluce, jsme se k tomu vrátily. Margita řekla: Holky, budeme psát, pořád jsme si přece říkaly, ře budeme psát a vydávat kniřky. Nejďřív začala ona, a pak jsem začala psát i já, napřed básničky, verše, řčení, a potom jsem začala psát knihu.

¹ Ladislav Rusenko byl bratranec Agnesy Horváthové. Zemřel v belgickém exilu krátce po rozhovoru.

? Taj e Milena žutindas tu variso vaj niči?

Protože me te pisinav, ta pisinava. Kavka sar vakerav, avka pisinav. Sikhadom lake a oj mange phendas: „No mištes pisindal, šukares, sa lačhes, aľe me mušinav te thovel kavka, kaj o gadže oleske te achalon.“ Me lake phenavas: „Keren tumen, sar tumen džanen.“ Palis joj mek vičinelas: „Šaj kerav, Agnes, kavka?“ a me lake phenavas: „Keren sar kamen, ča mi jel mištes.“ Ta joj mange thovelas kavke sar kampil te jel, genelas, prekerlas mange, no a palis thovelas andre čechiko čhib, takže jepaš hin romanes a jepaš čechika. Joj mange pomožindas but, našti phenav.

Po perširas oda has kavkes. O Ščukas kerlas kola kniški andre peršo trieda a kamelas kodoj kola romane basnički, sar le Čechen hin: jedno, dvě jablka. Kajso sar slabikaris. Tak kampenas leske kola basnički. Pisinahas a diňam la Milenake. Na džanav či thode, bo koda slabikaris mek na gendom aňi na dikhlom les. Kodoj thovenas a andro novinki thovelas e Milena. A furt mange vičinlas: „Pisin, pisin, pisin, mište pisines, ta pisin!“

Palis kerahas koda romano kaľendaris. Aľe oda samas imar andre Belgija. Kodoj amenge pisinda e Milena, oda majindom te kerel me, o Frantas the e Margita, amen trin džene. Na džanav sar dopejľa, bo samas andre Belgia.

? Savi sas e Milena?

E Milena – no nekfeder, so džanav le gadžendar. Me aňi našti phenav, hoj joj sas gadži, oj ča dičholas sar gadži, oj sas opravdu sar romaňi Romňi, romane jileha. He šaj manuš

? Milena Vám při tom pomáhala?

Když se pustím do psaní, píšu. Píšu, jak mluvím. Ukázala jsem jí to, načež řekla: „Dobře píšeš, krásně, perfektně, ale musím to upravit tak, aby tomu gádžové rozuměli.“ Odpověděla jsem jí: „Dělejte to, jak umíte.“

Později mi zavolala: „Agneso, můžu to upravit takto?“. Řekla jsem jí: „Dělejte, jak chcete vy, hlavně aby to bylo dobré.“ Ona mi to tedy upravila podle potřeby, četla a redigovala to, a potom to přeložila do češtiny, takže polovina je romská a polovina česká. Ona mi hodně pomáhala.

Poprvé to bylo takto: Emil Ščuka připravoval knihu do první třídy a chtěl do toho dát i básně, jaké je mají Češi – jedno, dvě jablka – takový slabikář. K tomu potřebovali rčení. Sepsal jsem nějaké a dala Mileně. Nevím, jestli pak vyšly, protože slabikář jsem nečetla ani neviděla. Tam, ale i do novin a časopisů dávala Milena básničky. A pořád mě vyzývala: „Piš, piš, piš, piš, ty píšeš dobře, tak jen piš!“ Potom jsme zpracovali romský kalendář, ale tehdy jsem byla už v Belgii. Psala nám do Belgie, měli jsme to dělat ve třech spolu s Frantou a Margitou. Nevím, jak dopadl, protože jsme byli v Belgii.

? Jaká byla Milena?

Tak Milena je nejlepší gádžovka, kterou znám. Ani nemohu tvrdit, že byla gádžovka, jenom tak vypadala, byla opravdu jako romská Romka, měla romské srdce. Dalo by se

phenel, hoj sas romaňi, oda o manuš laha šaj vakerlas pal soste kamelas. Ča jekh veca, pre soste pes našti dovakerahas, bo oj furt phenelas, kaj amen sam andal e Indija.

Khatar sam, na džanas. Vaš oda kodoj pinsav, hoj na džanav khatar avilom, khatar me som, bo amen na džanas, khatar sam. Stoprocentne ňiko našti phenel, kaj amen sam andal e Indija. Hin amen kola lavora, kajse, kola jekhetane, o nakh, jakha, bala the kajse veci. Ale ňiko stoprocentne na phenla, hoj kala Roma hine adarik, našti. ňiko na džanel, kaj amari phuv.

Ale mištes, adaj vakerahas pal kada, savi has e Milena manušni. Me phenav, hoj joj sas nekfeder manušni, so me andro miro dživipen dikhľom a šundom. Oda nekfeder manušni sas joj. Či sas romaňi, či sas gadži, ale nekhfeder manušni pro svetos – *něco podobnýho jako Matka Tereza*. Lačhejileskeri, la kamelas sako, sar čhavore, ta phure, sako la rado dikhelas. Manušeske kavka ňigda na phendas špatno lav.

Oj furt phučelas: „Džanes kada abo dikhľal kada?“ A me lake phenavas: „Ha, kada me mange pametinav.“ But dživelas maškar o Roma a džalas maškar kajse Roma, že me na džanav či varesavi džuvľi bi džalas ke kajse Roma, sar phenelas. Hoj rikonen chanas, darekana grajen. Takže joj sar vakerlas, ta me ča pre late dikhavas.

Varekana avelas mek ke ma jekha gadžaha. Amen vakerahas romanes a me phenav: „Oda na mištes, joj bešel a na achalol nič so amen vakeras.“ Ale joj phenel: „Oda jekh, joj

říct, že byla romská, vždyť se s ní dalo povídat o čemkoli. Jenom v jednom jsme se nikdy neshodly, protože ona pořád tvrdila, že pocházíme z Indie.

Nevíme, odkud pocházíme. Proto tam i píšu, že neznám svůj původ, odkud jsem, protože nevíme, odkud pocházíme. Nikdo nedokáže stoprocentně dokázat, že jsme z Indie. Máme společná slovíčka jako „nakh“, „jakha“, „bala“ a podobně. Ale nikdo to nedovede stoprocentně tvrdit, nikdo neví, kde je naše země.

Ale my jsme se bavili o tom, jaký člověk Milena byla. Podle mě byla nejlepší člověk, kterého jsem v životě viděla a slyšela. Jestli byla Romka nebo gádžovka, to je jedno, ona byla nejlepší člověk – něco podobného jako Matka Tereza. Byla dobrosrdečná, každý ji miloval, i děti, i staří, každý ji měl rád. Nikomu neřekla krivého slova.

Stále se ptala: „Znáš to, viděla jsi to?“ Odpovídala jsem: „Jo, to si pamatuji.“ Hodně žila mezi Romy a mluvila o návštěvách u takových, že nevím, která žena by tam šla. Že jedli psy, a někdy koně. Když toto povídala, jen jsem na ni zírala.

Jednou přišla se mnou s gádžovkou. Povídaly jsme si romsky, říkám: „To není dobré, ona sedí a nerozumí ničemu z toho, co si tady říkáme.“ Ale ona na to: „To nevadí, ona při-

ča avla te focinel. Ale amen duj džeňa majinas amenge te vakerel.“ Amen džanás pal soste te vakerel. Phenav: „Joj ča dikhel pre amende! Nič na vakerel, oda na mištes, na?“ „Ale de smirom, amen peske povakeraha, ko džanel kana amen pes dikhaha.“ The čačo sas.

A jekhvar avila pal mande angle karačoňa duj d'ives. Phenel: „Me mušindom te avel, te dikhel tut.“

? A na ačhila pes vareso, sostar asand'ılan?

Pal koda na džanav. Oj sas phureder amendar, oda o manuš laha našti vakerlas ča kavka. Sas amen respektos anglal late. Joj te vakerlas, ta vakerlas amenge pal oda, sar phirelas pal o svetos, sar sas andre Indija. Sako bešelás, calo suboris, savore has cicho a šunahas sar paramisi. Jekhvar k'amende anda jekha Indka, kaj te dikhas savi phen la hin andre Indija. Ča'i joj sas. Pherasa mandar kerenas, hoj e phen mange avilas.

? So kamen, kaj te keras amen o študenta la Milenakere, so te keras vaš o Roma?

Koda so kerlas joj. Me duminav, hoj kampel te keren lake pomníkos. Me duminav, kaj kampel te džal dureder andro lakero lav. Te sikhavel romaňi čhib the romaňi historia. Sem ko sikhadaš le kuratoren paš o komunisti romanes, ča e Milena. Sem joj sikhadaš buter sar šel dženen romanes.

šla jen fotit. Ale my dvě si máme hodně co povídat.“ Měly jsme si co říct. Řekla jsem: „Ona se na nás jen kouká! Nic neříká, to není dobré, ne?“ „Ale dej pokoj, my si popovídáme, kdo ví, kdy se zase uvidíme.“ A měla pravdu.

Jednou přišla ke mně dva dny před Vánocemi. Práví: „Já jsem musela přijít, abych tě viděla.“

? A nestalo se něco, čemu jste se smály?

To se mi nevybavuje. Ona byla starší než my, nemohli jsme s ní mluvit jen tak. Měli jsme před ní respekt. Když mluvila, tak rozprávěla o tom, jak chodila po světě, jak byla v Indii. Každý seděl, celý soubor, všichni byli tiší a poslouchali skoro jako pohádku. Jednou k nám přivedla Indku, abychom poznali, jakou sestru má v Indii. To byla celá ona. Utahovali si ze mě s tím, že mi přijela sestra.

? Co byste chtěla, abychom my, Milenini studenti, dělali pro Romy?

To co dělala ona. Myslím si, že si zaslouží pomník. Myslím si, že je třeba v jejím záměru pokračovat, učit romský jazyk a historii. Totiž kdo učil kurátory za komunismu romštině, jedině Milena. Ona učila romsky víc jak stovku lidí.